Professori Raimo Lahti
18.2.2016

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asia: *Kansalaisaloite 3/2015 vp lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistusasteikkojen koventamisesta* (Oikeusministeriön asianumero OM 56/52/2014) ja *Lakialoite (LA) 21/2015 vp* (Arja Juvonen ps ym.) *laiksi rikoslain 20 luvun 7 §:n muuttamisesta*

Yleistä

Kansalaisaloitteelle 3/2015 vp ja LA:lle 21/2015 vp on yhteistä ehdotus törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä (RL 20:7) koskevan rangaistusasteikon vähimmäisrangaistuksen nostamisesta yhdestä vuodesta kahteen vuoteen. Lisäksi kansalaisaloitteessa ehdotetaan seksuaalipalvelujen ostamista nuorelta (RL 20:8a) koskevan rangaistuasteikon vähimmäisrangaistuksen nostamista neljään kuukauteen vankeutta, kun se on nykyisin sakko tai vankeuden vähimmäisrangaistus (14 päivää).

Keskityn lausunnossani törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä säädetyn vähimmäisrangaistuksen nostamisen kysymyksiin (LA 21/2015 vp), koska sitä ehdotusta koskevat perustelut ovat laajemmat. Yleiset pohdintani rangaistuasteikkojen asettamisesta pätevät myös kansalaisaloitteessa tarkoitettuun toiseen seksuaalirikokseen.

Seksuaalirikossäännösten uudistukset ja RL 20:7

Seksuaalirikoksia koskeva uudistus rikoslain kokonaisuudistuksen osana toteutettiin vuonna 1998 (563/1998). Sen jälkeen lukua on muutettu useaan otteeseen: vuosina 2006, 2011, 2014 ja 2015. Näistä osittaisuudistuksista laajimpien (540/2011 ja 509/2014) taustana oli ottaa huomioon Euroopan neuvoston yleissopimukset lasten suojelemiseksi seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (HE 282/2010 vp) ja naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemiseksi ja torjumiseksi (HE 216/2013 vp).

RL 20:7 uudistettiin lainmuutoksella 540/2011, eli se liittyi ensiksi mainitun Euroopan neuvoston yleissopimuksen kansalliseen voimaan saattamiseen. Ollessani eduskunnan lakivaliokunnassa kuultavana tämän lakiesityksen (HE 282/2010 vp) johdosta lausuin 18.1.2011 mm. seuraavaa:

> ”Tämän lakipaketin ongelmallinen piirre on, että siinä ehdotetaan monin kohdin seksuaalirikossäännösten soveltamisalan laajentamista ja yleensäkin seksuaalirikosoikeuden ankaroittamista pitemmälle kuin Euroopan neuvoston yleissopimus edellyttää. Rikoslain kokonaisuudistuksessa ja seksuaalirikosoikeuden uudistuksessa sen osana pyrittiin lakisystemaattisesti johdonmukaiseen ja rangaistavuutta määrittävien kri-

minalisointiperiaatteiden systemaattiseen huomioon ottamiseen. Eurooppaoikeuslähtöisten uusien rikossäännösten kirjoittaminen niin, että ne mahdollisimman hyvin vastaisivat rikoslain kokonaisuudistuksessa noudatettuja periaatteita ja viime kädessä perustuslaista johdettavia kriminalisointiperiaatteita, on jo sinänsä haastava tehtävä. Tehtävän vaativuutta lisää pyrkimys muuttaa seksuaalirikossäännöksiä kansainvälisoikeudellisia velvoitteita laajemmin.

Keskeiseksi arviointikriteeriksi muodostuu, ovatko seksuaalirikossäännökset lainuudistuksen jälkeen rangaistavuuden määrittelyn ja rangaistusuhkien asettamisen kysymyksissä johdonmukainen ja selkeästi hahmottuva lakisystemaattinen kokonaisuus vai ei. Käsitykseni mukaan seksuaalirikossäännösten uudistamistarve olisi tullut harkita yhtenäisesti ja koko RL 20 lukua silmällä pitäen eikä uudistamisen tulisi tapahtua useilla erikseen valmistelluilla osauudistuksilla, kuten on tapahtumassa (ks. HE 283/2010 vp).

On tärkeää muistuttaa niistä kriminalisointiperiaatteita koskevista kannanotoista, jotka eduskunnan perustuslakivaliokunta on vahvistanut. Kun mm. seksuaalirikoksia koskeva lainmuutosesitys (HE 6/1997 vp) oli käsiteltävänä eduskunnassa, perustuslakivaliokunta lausui perusoikeussäännösten asettamista rajoituksista rangaistussäännöksille seuraavasti: säännöksille asetetaan täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus, joka on osa rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta; kriminalisoinnille on osoitettavissa painava yhteiskunnallinen tarve ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste; suhteellisuusvaatimus, joka rikosoikeudessa esitetään yleensä ultima ratio -vaatimuksena, edellyttää sen arvioimista, onko kriminalisointi välttämätön sen taustalla olevan oikeushyvän suojaamiseksi vai onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla tavalla kuin kriminalisoinnilla: myös rangaistusseuraamuksen ankaruus on yhteydessä suhteellisuusvaatimukseen (ks. PeVL 23/1997 vp).

Selostetut perustuslakivaliokunnan asettamat vaatimukset on otettava huomioon nytkin rikossäännöksiä uudistettaessa. Voimaan saatettavaksi esitettävä Euroopan neuvoston yleissopimus edustaa säädöstä, jossa rikossäännösten uudistaminen on vain osa isompaa kriminaali- ja oikeuspoliittista sääntelykokonaisuutta. Tällainen laaja-alainen sääntely ei siten suhteettomasti korosta rikossäännösten ja rangaistusuhkien asemaa. Vaikka HE:n eräässä kohdassa (s. 12/I) varoitetaan rangaistusten merkityksen ylikorostamisesta, HE:n sisältämä lakipaketti edustaa mielestäni epärealistisen vahvaa uskoa rangaistavuuden alan laajennusten ja rangaistusuhkien ankaroittamisen yleisestävään vaikutukseen (ks. erit. HE s. 14/I, huom. kuitenkin s. 16/II).

Euroopan neuvoston yleissopimus ja HE tavoittelevat perustellusti entistä tehokkaampaa lasten suojelua seksuaaliselta riistolta ja seksuaaliselta hyväksikäytöltä sekä seksuaalisen riiston ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteiksi joutuneiden lapsiuhrien oikeuksien toteuttamista. Rikosoikeudellisessa ja rikosprosessuaalisessa lainsäädännössä on kuitenkin aina otettava huomioon suojeltavien intressien ja loukattujen (uhrien) lisäksi rikoksesta epäillyn oikeudet Suomea velvoittavien ihmis- ja perusoikeusnormien

> mukaisesti. Rikoslainsäädännössä tällainen huomioon ottaminen tapahtuu ennen kaikkea edellä mainittujen kriminalisointiperiaatteiden noudattamisena. Rikoksesta epäillyn oikeuksien huomioon ottamisen merkitystä lisää se, että seksuaalirikoksiin liittyy keskimääräistä enemmän todistamisvaikeuksia, ja se, että niiden vanhentumisaika määritetään poikkeuksellisen pitkäksi."

Näin laaja lainaus mm. RL 20:7:n uudistamiseen johtanutta lainmuutosesitystä koskevasta lausunnostani on mielestäni tärkeää sen esiin tuomiseksi, että *rikoslain rangaistavuuden määrittelyissä ja rangaistusuhkien asettamisessa on pyrittävä sisäisesti johdonmukaiseen ja yhdenmukaiseen sekä selkeästi hahmottuvaan lakisystemaattiseen kokonaisuuteen. Rikosoikeuspolitiikan tulisi olla suunnitelmallista ja pitkäjänteistä.* Tiuhaan toteuttavia, pistemäisiä lainmuutoksia olisi vältettävä. Tämä pätee erityisen hyvin rikoslain seksuaalirikossäännöksiin, joita on viimeisten kymmenen vuoden aikana muutettu neljästi.

Näin ollen yksittäistä rikostyyppiä koskevan vähimmäisrangaistuksen korottamiseen ilman perusteellista valmistelua on syytä suhtautua lähtökohtaisesti varaukselliseksi. Kun lakialoitteen perusteluissa viitataan pääministeri Juha Sipilän hallituksen strategisessa ohjelmassa olevaan, jossa edellytetään mm. sen varmistamista, että lapsiin kohdistuvista törkeistä seksuaalirikoksista tuottavat rangaistukset ovat oikeudenmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen, samoin kuin ehdollisen vankeustuomion tehostamismahdollisuuksien selvittämistä, *olisi mielestäni odotettava hallituksen näiden toimenpiteiden johdosta valmisteltavia esityksiä eikä tässä vaiheessa jatketa näiden aloitteiden käsittelyä.*

Hallitusohjelmassa tarkoitetussa selvitystyössä on mm. *vertailtava eri rikostyyppien rangaistusasteikkoja riittävän kattavasti, jotta niiden käytössä noudatettaisiin sisäisesti johdonmukaista ja yhtenäistä linjaa rangaistusarvon määrityksessä*. Kahden vuoden vähimmäisrangaistus on harvinainen, ja esimerkiksi törkeästä pahoinpitelystä (RL 21:6) on säädetty sama rangaistusasteikko (vankeutta vähintään yhdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi) kuin törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä (RL 20:7).

Kiinnitän huomiota myös siihen, että rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittelyn yhteydessä lakivaliokunta edellytti, että sen uudistuksen viimeisessä vaiheessa tehdään koko uuteen rikoslakiin mahdollisesti tarvittavat muutokset uudistuksen eri vaiheissa vahvistettujen rangaistusasteikkojen osalta. Sen viimeinen on odottanut itseään, vaikka vuoden 1889 rikoslaista on 99 prosenttia uusittu.

RL 20:7:n nykyisen rangaistusasteikon soveltamiskäytäntö

Rangaistuskäytännöstä tarvitaan systemaattista empiiristä tietoa eikä lainmuutosta voida perustaa muutamaa yksittäistä tuomiota koskeviin yleispiirteisiin tietoihin (kuten lakialoitteen perusteluissa).

Erityisen merkityksellistä on, että Korkein oikeus on äskettäisessä RL 20:7:n soveltamista koskevassa ennakkopäätöksessä *KKO 2014:48* ottanut kantaa myös rangaistuksen määräämiseen ja *päätöksellä on siten myös rangaistuskäytäntöä yhtenäistävää vaikutusta ilman rangaistusasteikon muutostakin*:

”Rangaistuksen mittaaminen

71. Alemmat oikeudet ovat tuominneet A:n 1.1.2007 - 24.6.2009 tehdystä törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä 3 vuodeksi vankeuteen. Rangaistusta korottaviksi tekijöiksi on katsottu lapsen nuori ikä (tekoaikana 1 - 3-vuotias), hänelle teosta aiheutuneet vakavat seuraukset ja se, että tekijänä on ollut lapsen isä. Teon on todettu käsittävän sukupuoliyhteyteen verrattavaa, itse asiassa sukupuoliyhteyden määritelmän täyttävää tunkeutumista lapsen kehoon. Keskeisimpänä rangaistuksen mittaamiseen vaikuttaneena tekijänä on kuitenkin pidetty teosta lapselle aiheutuneiden psyykkisten seurausten vakavuutta.

72. Korkeimmassa oikeudessa muutoksenhakijana on A. Korkein oikeus on katsonut edellä mainituin tavoin, että tekoajaksi voidaan katsoa alempien oikeuksien näkemyksestä poiketen joulukuu 2008 - 22.6.2009, jolloin B on ollut 3-vuotias. Rikokseen sisältyviä tekokertoja on ollut tuona aikana useita. A:n syyksi luettu menettely on muutoin ollut sama kuin mihin alemmat oikeudet ovat päätyneet. Kysymys on siitä, miten rangaistus on mainitut seikat huomioon ottaen mitattava.

73. Rikoslain 20 luvun 7 §:n 1 momentin (563/1998) mukaan rangaistusasteikko törkeässä lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä on vankeutta vähintään yksi vuosi ja enintään kymmenen vuotta.

74. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2011:102 (kohta 20) lausunut, että mitattaessa rangaistusta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on, kun otetaan huomioon rangaistussäännöksen tarkoitus suojella lasta häntä vahingoittavilta seksuaalisilta teoilta ja rikoslain 6 luvun 4 §:ssä säädetyt periaatteet, kiinnitettävä ensinnäkin huomiota siihen, miten vahingollinen teko on ollut lapsen kehityksen kannalta. Mitä läheisempi ja luottamuksellisempi suhde on kysymyksessä, sitä vahingollisempi seksuaalinen hyväksikäyttö lapselle on. Toiseksi teon vahingollisuuteen vaikuttaa hyväksikäyttöteon laatu eli se, onko kysymys lapsen alistamisesta seksuaalisen teon tai aineiston katselemiselle taikka seksuaalisille puheille, lapsen sukuelimen tai muiden alueiden seksuaalisesta koskettelusta vai alistamisesta sukupuoliyhteyteen. Kolmanneksi on perusteltua antaa merkitystä hyväksikäyttötekojen ja -kertojen lukumäärälle sekä sille, miten pitkälle ajanjaksolle ne ajoittuvat. Nämä seikat on otettava huomioon myös tässä tapauksessa.

75. Korkein oikeus ei ole antanut kysymyksessä olevaan tapaukseen verrattavaan törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää rangaistuksen mittaamista koskevaa ennakkopäätöstä. Ratkaisussa KKO 2011:102 oli kysymys tapauksesta, jossa isoisä oli useiden vuosien aikana viidellä eri kerralla kosketellut pojantyttärensä rintoja ja sukuelintä vaatteiden alta ja päältä. Ensimmäisen koskettelun aikaan lapsi oli ollut lähes 7-vuotias ja viimeisen koskettelukerran aikana noin 13-vuotias. Korkein oikeus tuomitsi isoisän lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä 1 vuoden 4 kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen.

76. Lähinnä käräjä- ja hovioikeuksien rangaistuskäytäntöä kuvaavasta Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen toimesta laaditusta lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistuskäytäntöä koskevasta selvityksestä (Ville Hinkkanen, Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 92, 2009, s. 42 - 47) ilmenee, että törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä vuosina 2000 - 2007

tuomittujen ehdottomien rangaistusten keskipituus on ollut noin 3 vuotta 4 kuukautta vankeutta ja ehdollisten rangaistusten noin 1 vuosi 7 kuukautta vankeutta. Ehdottoman vankeuden keskipituus rikoksissa, joissa tekijänä on ollut lapsen biologinen vanhempi tai lapsen tuttava, on ollut noin 3 vuotta 6 kuukautta. Tekotavan mukaisen tarkastelun perusteella on todettu, että koskettelutapauksissa vankeusrangaistuksen keskipituus on ollut 2 vuotta 6 kuukautta. Rangaistuskäytäntö on kuitenkin ollut hajaantunutta, mikä on johtunut ennen kaikkea tekotapojen törkeyden laajasta vaihtelusta. Korkeimmassa oikeudessa laaditussa lapsen seksuaalisten hyväksikäyttörikosten rangaistuskäytäntöä kuvaavassa selvityksessä (Timo Ojala, Korkeimman oikeuden selvityksiä 2/2009 s. 58 - 66 ja 69 - 71) on katsottu, että kun tekijänä on isä- tai isäpuoli, lapsi on iältään alle 10 vuotta ja teko käsittää esimerkiksi sukupuolielimen koskettelua tai muuta seksuaalista koskettelua, mutta ei kuitenkaan sukupuoliyhteyttä, on rangaistuskäytäntö ollut törkeissä tekomuodoissa tyypillisesti 1 vuoden 6 kuukauden - 2 vuoden tasolla. Aineistoon kuuluu myös sellainen tähän tapaukseen melko hyvin verrattava teko, jossa oli tuomittu 3 vuoden 6 kuukauden vankeusrangaistus.

77. Korkein oikeus toteaa, ettei tässä tapauksessa rangaistuksen mittaamista voida edellä mainitut selvityksetkään huomioon ottaen perustaa mihinkään yhtenäiseen rangaistuskäytäntöön. Tähän on syynä osaksi jo se, että lapsen seksuaaliset hyväksikäyttötapaukset ovat varsin erilaisia tekotapojensa vakavuuden ja tekoihin liittyvien muiden seikkojen vuoksi.

78. Korkeimman oikeuden arvioitavana tässä tapauksessa on, onko A:lle tuomittua rangaistusta alennettava. Korkein oikeus katsoo, että seksuaalinen hyväksikäyttö on ollut B:lle erittäin vahingollinen sekä hänelle aiheutuneiden vaikeiden psyykkisten vaurioiden että lapsen ja isän läheisen luottamussuhteen väärinkäytön perusteella. Hyväksikäytön tekomuoto on ollut varsin törkeä, tekokertoja on ollut useita ja ne ovat ajoittuneet verraten pitkälle ajanjaksolle. Nämä seikat puoltavat ankaraa rangaistusta. Asiassa ei ole ilmennyt rangaistuksen mittaamisessa huomioon otettavia lieventäviä seikkoja. Näillä perusteilla Korkein oikeus katsoo, ettei A:lle tuomittua kolmen vuoden vankeusrangaistusta ole syytä alentaa siitäkään huolimatta, ettei Korkein oikeus ole katsonut hänen syyllistyneen hyväksikäyttötekoihin niin pitkänä ajanjaksona kuin mihin alemmat oikeudet olivat päätyneet.”

Korkein oikeus toteaa perustelujen kohdassa 77, ettei rangaistuksen mittaamista ole tapauksessa voitu perustaa yhtenäiseen rangaistuskäytäntöön, mutta sen syynä on saksi se, että lapsenseksuaaliset hyväksikäyttötapaukset ovat varsin erilaisia tekotapojen vakavuuden ja tekoihin liittyvien muiden syiden vuoksi. *Juuri yksittäistapauksellisten olosuhteiden erilaisuuden vuoksi tuomioistuimella tulee olla riittävästi harkintamarginaalia* syytetyn eduksi vaikuttavien seikkojen huomioon ottamiseksi rangaistuksen määräämisessä vakiintuneesti noudatetun käytännön mukaisesti.